

Елена РУНЕВСКА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, България

СПЕЦИФИКИ НА ПРЕПОДАВАНЕ НА ЛЕКSIKA НА ЧУЖДЕНЦИ, ИЗУЧАВАЩИ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Elena RUNEVSKA

Sofia Univeristy “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria

SPECIFICS IN TEACHING LEXIS TO FOREIGNERS STUDYING BULGARIAN LANGUAGE

Преподаването на лексика има първостепенно място в дефинирането на комуникативните компетентности в чуждоезиковото обучение. В практиката на обучението по български език като чужд обикновено се акцентира върху граматиката, а за лексикалната прогресия се разчита на текстовете и лексиката, включена в граматическите упражнения. Теоретичната работа върху преподаването на лексика е насочена към избора на думи, техния обем и обхват (тематични области) за обучение на напреднали студенти, както и разнообразни техники за въвеждане, контекстуализиране, автоматизиране и оценяване. Сред начините за развиване на лексиката са предвидени: запознаване с думи, използвани в изучаваните текстове, самостоятелно извличане на значенията от контекста, визуални средства за лексикализация, работа по семантични полета, словообразуване, синоними, антоними, съставни думи, словосъчетания, идиоми, както и с методите на контрастивната семантика.

Teaching lexis has primary place in defining the communication competences in the foreign language teaching. There is a focus on the grammar in the practice of teaching Bulgarian as foreign language whereas texts and the lexis included in the grammatical exercises are relied on for the lexical progression. The theoretical work in teaching lexis to advanced students is focused on choosing words, their volume and range (thematic areas) as well as various techniques for introducing, contextualizing, automating and grading. Introduction to words, used in the studied texts, individual retrieval of the meaning from the context, visual aids for lexicalization, semantic fields work, word formation, synonyms, antonyms, compound words, phrases, idioms as well as the contrast semantics' methods are among the means designed to develop the lexis.

Ключови думи: лексикална прогресия, български език като чужд за напреднали
Key words: lexical progression, Bulgarian as foreign language for advanced students

Въведение

По традиция в практиката на обучението по български език като чужд се обръща внимание на първо място върху граматиката. За лексикалната прогресия се разчита на кратките учебни текстове и на лексиката, включена в граматическите упражнения. В упражненията обаче акцентът е поставен върху морфологичните особености и синтактичната съчетаемост между отделните лексеми. За преподаването на лексика в чуждоезиковото обучение се говори като за negliжирана област (Nation 2009).

Основната цел на изследването е да се представят възможни подходи в обучението по български език като чужд във връзка с развиването на лексикалната прогресия у напреднали обучаващи се¹, за които българският език е втори език² (Колева-Златева 2014: 68, Халачева 2017: 226). Лексикалните упражнения са съобразени с изискванията за самостоятелно и свободно равнище на владеене на български език като чужд и са създадени в последните три години (Руневска 2020, Сталянова, Крейчова, Руневска 2021, Сталянова, Крейчова, Руневска 2022). Те очертават методи за въвеждането, контекстуализирането и автоматизирането на лексика във връзка с развиване на комуникативните умения на обучаващите се.

Методи

Водещо място сред компонентите на лингвистичната компетентност заема лексикалната компетентност (Обща европейска езикова рамка ОЕЕР 2006: 135). Тя обхваща знанията и способността да се използва речниковият състав на езика, в който се включват думи и устойчиви словосъчетания, идиоми и колокации. Скалите за владеене на речниковия обхват са представени с общи характеристики, което позволява и налага специфичното им разработване за конкретните езици и нива (пак там: 137). Тази задача се изпълнява от ползвателите на рамката в зависимост от конкретните им учебни цели и задачи. С подкрепата на Съвета на Европа са разработени референтни лексикални профили, които помагат да се очертае лексикалната прогресия при отделните нива. Като техен модел могат да послужат английският и френският лексикален профил (English Vocabulary Profile 2011).

Теоретичната обосновка във връзка с преподаването на лексика е насочена към избора на думи, техния обем (брой думи и устойчиви словосъчетания) и обхват (тематични области) за отделните равнища на обучение (Пацева, Руневска 2019). Така също се обръща специално внимание на разнообразни техники за въвеждане, контекстуализиране, автоматизиране и оценяване на езиковите компетентности на обучаващия се.

¹ Статията е част от оперативната работа по проект „Практикум по български език“ № 80-10-31 от 10.05.2022 г.

² Определението за майчин език се свързва не толкова с националната принадлежност, колкото със степента на владеене на езика.

Предложените лексикални задачи са посветени на лексиката в преподаването на български език като чужд в светлината на ОЕЕР, обновена в методологическия наръчник към нея (CEFR 2018). При съставянето на материалите се следва дейностно ориентираният подход, чиято основна единица е задачата, обоснован в *Общата европейска езикова рамка* и *Наръчника* към нея (ОЕЕР 2006: 19 – 32, CEFR Companion 2018: 25). Подборът на част от лексикалните материали следва тематичните области, обособени от Европейския консорциум по сертифициране на постиженията в модерните езици (ECL Европейски консорциум за сертифициране на познанията по съвременни езици).

Езиковото преподаване, основано на задачи, е алтернатива на традиционната матрица на преподаване: *представи, практикувай, произведи* (Пацева, Руневска 2021). ЕПОЗ се развива в рамките на комуникативния подход и конкретно на ДОП. Акцентът се поставя върху естественото учене, фокусиран е върху студента, неговите нужди и е базиран на опита.

Лексикална прогресия в обучението по български език като чужд за напреднали

Задачите са предвидени за упражнения както на семинарни занятия, така и за самостоятелна работа. Разпределени са в два модула: текстове от различни регистри и с различна дължина, към които са съставени упражнения, и работа с лексика в минимален контекст (или липса на такъв).

Сред възможните начини за развиване на лексиката са заложили: запознаване с думи, използвани в изучаваните текстове, самостоятелно извличане на значенията от контекста с визуални средства, работа по семантични полета, словообразуване, синоними, антоними, съставни думи, словосъчетания, идиоми, както и с методите на контрастивната семантика.

Първи модул

На първо място е поставено четенето на текстове на семинарни занятия или през свободното време като рецептивен процес, необременен от предпоставени задачи. На второ място стои изразяването на лично мнение, провокирано от текста. На трето място са заложили анализът и интелектуалната преценка на текста, предвидени за самостоятелното ниво на владение на езика (CEFR 2018: 51). Избраните текстове включват както художествена, така и друга литература, в това число творчески текстове, различни литературни форми, материали от пресата и други в зависимост от интересите на обучаващия се³ (CEFR 2018: 65).

³ Ключовите концепти, заложили в скалата, са шест: По отношение на дължината текстовете са разнообразни. Типовете текстове също варират – от прости описания до класически и модерни наративи от различни жанрове. Тематичният диапазон обхваща както всекидневни теми в реални ситуации, така и абстрактни художествени

Темите, включени в практикума „Фокус върху думите“ (Руневска 2020), са представени с избрани текстове, съобразени с тематичните кръгове, обособени от Европейския консорциум по сертифициране на постиженията в модерните езици: *Личност, семейство и приятели, Дом и пътуване, Комуникация, Хоби, Живот в условията на общеевропейската цивилизация, Защита на околната среда, Съвременни теми и събития, Глобализация.*

Комуникативните и езиковите компетентности за напреднали студенти предполагат умения за съставяне на аргументиран, ясен, добре структуриран и подробен текст, отнасящ се до сложни теми и показващ съзнателен подбор на езикови средства за организиране, свързване и изграждане на устен и писмен текст. С оглед на тези компетентности след част от текстовете задачите са разпределени в следните рубрики.

Посланията на текста: осем въпроса/задачи за коментар на текста, свързани с общата идея, специфична и детайлна информация, разбиране на отделни думи и изрази.

Фокус върху смисъла на думата – създаване на подходящ контекст: задачи, свързани с употребата на многозначни думи, синоними, антоними, пароними и омоними.

Какво означава?: фразеологични словосъчетания с ключова за конкретния текст дума.

Разкажете: есе в обем до 300 думи по тема, свързана с текста.

Например:

Какво да се прави?, Култура/Брой 3 (2956), Март 2019, Франсис Фукуяма

Посланията на текста

Обяснете понятието *национална идентичност.*

В какво се състои идеята за предефиниране на националната идентичност?

Какво означава изразът *национални прерогативи* и как се съотнася с идеята за идеален ЕС?

По какъв начин технологичният прогрес улеснява възхода на политиката на идентичността?

До какви последствия довежда ограничаването на достъпа до интернет и превръщането на социалните медии в оръжие?

Как социалните медии ускоряват фрагментирането на либералните общества?

Коментирайте понятията *либерална демокрация* и *тоталитаризъм.*

теми. Типът език варира в зависимост от нивото на обучение. На предпоследно място се разглеждат вариации на перцепцията – от отгатване и досещане с помощта на илюстративен материал до вникване в комплексни идеи. По отношение на дълбочината на разбирането на текста в зависимост от подготовката на обучаващия се се предвижда както възприемане на информацията в общи линии, т.е. на основните положения, така и разбиране на имплицитните послания на текста.

Какъв е смисълът на твърдението *Идентичността може да бъде използвана, за да разединява, но може и е била използвана, за да сплотява?*

Фокус върху смисъла на думата

Създайте подходящ контекст, напр.: В бъдещата идеална държава всеки има право на работа и всяка работа има цена.

- идентичен – еднакъв, тъждествен, напълно сходен
- идеален – съвършен, превъзходен; възвишен, безкористен; недействителен
- политика – държавна, правителствена, партийна; поведение по отношение на някого

Какво означава?

култ към личността

неприкосновеност на личността

свобода на личността

юридическа личност/юридическо лице

Разкажете...

... как се отграничават понятията *патриотизъм* и *национализъм* в условията на общоевропейската идентичност?

Част от текстовете са с двамазет празни места, като във всяка позиция се попълва една проста или сложна дума. Задачата се изпълнява, като се има предвид цялостният смисъл на текста. На някои от местата може да има повече от един правилен отговор (разгърнатата синонимия).

За най-напредналите са подбрани текстове от различните стилове на съвременния български книжовен език с изведени ключови думи и изрази, както и линкове към особеностите на всеки един от стиловете в българския език, дадени в приложение (*Защита на околната среда*), а темите *Съвременни теми и събития* и *Глобализация* са представени чрез задачи за съставяне на текстове във всеки стил (упражнения по стил), вдъхновени от неповторимите словесни упражнения на Р. Кьоно. Представени са някои от текстовете на автора, които да насочат обучаващите се как да подхождат към задачата.

Пример за анотация:

Мигрантите

Привличването или преселването на хора е характерно за човешката цивилизация. Сред най-често срещаните мигранти са следните: временни работници; професионалисти, чийто труд е ценен; хора, които влизат в дадена държава без необходимите документи и разрешителни; бежанци, членове на семейства, които се присъединяват към свои близки роднини, които вече са мигрирали; хора, които се завръщат в родните си страни, след като са били известен период в друга държава.

При съставянето на своите текстове обучаващите се могат да използват информацията от цялата анотация или само част от нея, може да пропускат или да добавят елементи в своя текст с оглед на конкретния стил, в който пишат.

Втори модул

Лексикалните упражнения са издадени в „Практикум по лексикология“ (Сталянова, Крейчова, Руневска 2021) и са насочени към работа с думите и техните значения, както и към системните отношения между тях. Примерите отразяват съвременното състояние на българския език – ексцерпирани са от съвременни български печатни и електронни медии. Целта е обучаващите се да се запознаят с употребата на отделните думи и реализацията на техните значения в минимален контекст или да създадат сами контекст, в който да употребят конкретна лексема. Задачите са разпределени в две лексикални теми: *Многозначност на думата и Фразеология*.

Типовите задачи, включени в темата *Многозначност*, са следните:

Кое е общото между отделните значения на многозначните думи? На пример:

Педя

1. Разстоянието от върха на палеца до върха на малкия пръст при разтворена, разперена длан.

2. Това разстояние като приблизителна мярка за дължина.

3. *Разг.* Като *несъгл. опред.* — за означаване, че нещо или някой е съвсем малък на ръст, височина, дължина

4. *Прен. Разг.* Съвсем малко, незначително пространство, площ (обикн. земя, земна повърхност и под.).

Образувайте словосъчетания с посочената опорна дума. Направете анализ на преносните значения на опорната дума. Обяснете как/защо се е образувало това преносно значение. Например: горчив (шоколад, дума, истина, укор, опит, спомен, усмивка, сълза, обида).

В пряко или в преносно значение са употребени подчертаните думи? Например: Новият парламентарен сезон започна в нова парламентарна зала.

Подчертайте думите с преносно значение в текста. Работа с текст и контекст.

Употребете в пряко и в преносно значение следните думи, например: мост, горещ, тежа.

Посочете думите, които имат следните преносни значения, например: Метална част на камбана или звънец, която произвежда звън, като се удря в стените им.

Попълнете изреченията с пряко или преносно значение на следните думи: корен, слаб, грея, тих, свиря, опашка, бягам, звезда, например: Той е приятелски настроен, спокоен и ведър, а лицето му със заразителна и топла усмивка.

При работата върху раздел *Фразеология* за изходна база при подбора на субстантивната лексика, опорна за представените в раздела фразеологизми, е взета предвид организацията на асоциативните полета в система (Касабов 2019). Тя има следния вид: *живот, тяло, животни и растения, храна, при-*

рода, производство, пари, дом, град, семейство, държава, мир – война, морал – престъпление, култура, наука, психика.

Типовете задачи, включени в раздела, са следните:

Какво означават изразите, например: Златно правило – докато яде, човек трябва да поглежда в чинията си, за да е здрав.

Запознайте се със значенията на изброените фразеологизми. Употребете всеки фразеологизъм в изречение, например: Давам/дам <едно> рамо.

Открийте фразеологизмите в изреченията, например: Аз наистина мисля, че може да се управлява един народ, една държава, един свят и без закони – с добри взаимоотношения, на едната честна дума.

Заместете фразеологизмите с дума или словосъчетание, например: Кои са холивудските мачовци, които дълги години бяха заклетни ергени, но през втората половина от живота си запяха друга песен и се превърнаха в грижовни бащи?

Свържете всеки фразеологизъм с неговото значение и дайте пример за употребата му – в табличен вид са представени фразеологизми и техните значения, които са разместени.

Попълнете празното място с един от изброените изрази: плувам в свои води, на сладки приказки, налагам/наложа волята си, гледам с добро око, при закрити врата, над закона, с главата надолу, дясна ръка, одрал съм кожата на майка си/баща си, например: Съдебно заседание е проява на ограничение на принципа за публичност в гражданския процес.

Обяснете значението на фразеологизмите и ги употребете в изречение, например: блъскам си главата, здрава ръка, без да мигне окото, зная две и двеста, като две капки вода, с две думи.

Следваща стъпка в развиването на лексикалните умения

Освен да се очертаят възможни методи за въвеждането, контекстуализирането и автоматизирането на лексика, втората цел е да се маркират липсващи звена в наличните материали за развиване на комуникативните умения на обучаващите се. От апробацията на описаните тук лексикални материали с напреднали студенти (предимно бесарабски българи от територията на днешна Украйна, учебна 2021/2022 година, ФЖМК) на първо място като затрудняващ студентите компонент се откроява правилната употреба на прости и сложни предлози, както и на предложни изрази. В съвременния български език предлозите имат съществена роля поради отпадането на падежите и прехода на българския език от синтетизъм към аналитизъм. Изразяването на отношенията между имената и на имената с други части на речта се поема от предлозите и от други синтактични средства. Този факт представлява предизвикателство в процеса на усвояване на предложната фраза. Това доведе обмислянето на стратегии за съставянето на задачи, които да фокусират вниманието на обучаващите се върху употребата на различните видове предлози в контекст. За целта са

разработени задачи и упражнения за напреднали студенти, които да насочват концентрацията към съчетаемостта на предлозите със съществителни и глаголи, към колокациите в езика, към граматико-семантичните комбинации на думи, образуващи често употребявани или устойчиви словосъчетания (Крейчова 2022). Примерите, които са приведени в упражненията, отразяват съвременното състояние на българския език – ексцерпирани от медийни и публични текстове през последните няколко години.

Целите, заложи в упражненията, са автоматизиране на употребата на предлози, разширяване на лексикалния запас, запознаване с редица реални от българската действителност. Задачите и упражненията са предвидени и за семинарна, и за самостоятелна работа по български език като чужд за напреднали (Сталянова, Крейчова, Руневска 2022).

БИБЛИОГРАФИЯ

Касабов 2019: Касабов, И. *Основни лексикографски проблеми и семантичен речник-минимум*. София: НБУ. // **Kasabov 2019:** Kasabov, I. *Osnovni leksikografski problemi i semantichen rechnik-minimum*. Sofia: NBU.

Колева-Златева 2014: Колева-Златева, Ж. Актуални задачи пред преподаването на българския като втори език. – В: *Предизвикателствата на 21. век за развитие на комуникативната компетентност за професионални цели*. Сборник с доклади от 7. международна конференция, 8 – 9 декември 2014. Варна: Стено, 64 – 70. // **Koleva-Zlateva 2014:** Koleva-Zlateva, Zh. Aktualni zadachi pred prepodavaneto na balgarskia kao втори език. – In: *Predizvikatelstvata na 21. vek za razvitie na komunikativnata kompetentnost za profesionalni tseli*. Sbornik s dokladi ot 7 mezhdunarodna konferentsia, 8 – 9 dekemvri 2014. Varna: Steno, 64 – 70.

Крейчова 2022: Крейчова, Е. *Словосъчетания и устойчиви изрази (български език като чужд за напреднали)*. Бърно: Масариков университет. // **Kreychova 2022:** Kreychova, E. *Slovochetania i ustoychivi izrazi (balgarski ezik kao chuzhd za naprednali)*. Barno: Masarikov universitet.

ОЕЕР 2006: *Обща европейска езикова рамка: учене, преподаване, оценяване*. МОН: Relaxa ООД // **OEER 2006:** *Obshta evropeyska ezikova ramka: uchene, prepodavane, otsenyavane*. MON: Relaxa OOD.

Пацева, Руневска 2019: Пацева, М., Е. Руневска. Параметри на лексикалната прогресия в обучението по български език като чужд. – В: Balázs L. Gábor, Farkas Baráthi Mónika, Majoros Henrietta (ред). *Българистични четения – Seged 2019*. Seged: Auctores, 173 – 184. // **Patseva, Runevska 2019:** Patseva, M., E. Runevska. Parametri na leksikalnata progresia v obuchenieto po balgarski ezik kao chuzhd. – In: Balázs L. Gábor, Farkas Baráthi Mónika, Majoros Henrietta (red.). *Balgaristichni chetenia – Seged 2019*. Seged: Auctores, 173 – 184.

Пацева, Руневска 2022: Пацева, М., Е. Руневска. Разказът в дейностно ориентираното обучение по български език като чужд. – В: *От слово към действие: разкази и репрезентации*. Сборник с доклади от Международната научна конференция на Факултета по славянски филологии 2 – 4 май 2019. Т. 1. Езиковедски четения. София:

УИ „Св. Климент Охридски“, 147 – 157. // **Patseva, Runevska 2022**: Patseva, M., E. Runevska. Razkazat v deynostno orientiranoto obuchenie po balgarski ezik kato chuzhd. – In: *Ot slovo kam deystvie: razkazi i reprezentatsii*. Sbornik s dokladi ot Mezhdunarodnata nauchna konferentsia na Fakulteta po slavyanski filologii 2 – 4 may 2019. T. 1. Ezikovedski chetenia. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 147 – 157.

Руневска 2020: Руневска, Е. *Фокус върху думите. Лексикални материали за чуждестранни студенти – медиен профил със свободно владеење на езика*. София: Пропилер. // **Runevska 2020**: Runevska, E. *Fokus varhu dumite. Leksikalni materiali za naprednali studenti – medien profil sas svobodno vladeene na ezika*. Sofiya: Propiler.

Сталянова, Крейчова, Руневска 2021: Сталянова, Н., Е. Крейчова, Е. Руневска. *Практикум по лексикология (български език като чужд за напреднали)*. София: Парадигма. // **Stalyanova, Kreychova, Runevska 2021**: Stalyanova, N., E. Kreychova, E. Runevska. *Praktikum po leksikologia (balgarski ezik kato chuzhd za naprednali)*. Sofia: Paradigma.

Сталянова, Крейчова, Руневска 2022: Сталянова, Н., Е. Крейчова, Е. Руневска. *Практикум по български език като чужд за напреднали (устойчиви словосъчетания и изрази)*. София: Парадигма. // **Stalyanova, Kreychova, Runevska 2022**: Stalyanova, N., E. Kreychova, E. Runevska. *Praktikum po balgarski ezik kato chuzhd za naprednali (ustoychivi slovosachetania i izrazi)*. Sofia: Paradigma.

Халачева 2017: Халачева, С. Роден и/или майчин език. – В: *Чуждият език и съвременното висше образование (международна конференция на МУ – Варна)*, 225 – 229. // **Halacheva 2017**: Halacheva, S. Roden i/ili maychin ezik. – In: *Chuzhdiyat ezik i savremennoto vishe obrazovanie (mezhdunarodna konferentsia na MU – Varna)*, 225 – 229 <<https://journals.mu-varna.bg/index.php/conf/article/view/3846>> [8.07.2022].

CEFR 2018: *Common European framework of reference for languages: learning, teaching, assessment*. Prov. Ed. Council of Europe <<https://rm.coe.int/cefr-companion-volume-with-new-descriptors-2018/1680787989>> [8.07.2022].

ECL: *Европейски консорциум по сертифициране на постиженията в модерните езици* // *Evropeyski konsortsium po sertifitsirane na postizheniyata v modernite ezitsi* <<https://eclexam.eu/bulgarian/topics/>> [8.07.2022].

EVP 2011: English Vocabulary Profile <<http://vocabulary.englishprofile.org/staticfiles/about.html>> [10.12.2018].

Nation 2009: Nation, I.S.P. New roles for L2 vocabulary? – In: Li Wei and V. Cook (eds). *Contemporary applied linguistics, Volume 1: Language teaching and learning*. London: Continuum, 99 – 116.